

НОВІ ЗАКОНОДАВЧІ КАТЕГОРІЇ ТА НОВІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ ІЗ СТАТУСОМ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Цирфа Г. О.,

кандидат історичних наук,

доцент факультету соціології і права

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

У статті здійснено аналіз важливих змін і доповнень, внесених до базового соціального Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Вказано на нові підстави надання відповідного статусу ветеранів війни: «учасник бойових дій», «особа з інвалідністю внаслідок війни», «учасник війни», «постраждалі учасники Революції Гідності» в умовах нестабільної політичної та економічної ситуації та із часу збройної агресії Російської Федерації в Донецькій і Луганській областях. Дослідження розкриває дві сторони соціальних проблем. Автор вказує на необхідність прискорення і доведення до логічного завершення законодавчого врегулювання права особи на отримання відповідного статусу, що підпадає під загальну категорію «ветеран війни». Водночас треба виключити випадки правових колізій. Також, на думку автора, варто вдосконалювати й осучаснювати систему надання соціальних гарантій. Аналіз стану реабілітаційних заходів показав, що психологічні питання у Збройних силах України практично не порушувалися. Зокрема, такий напрям діяльності, як морально-психологічна адаптація, для військових практично не розвивався. Поштовхом у розвитку цього напрямку стали події на сході України. Удосконаленню реабілітаційних заходів повинна сприяти нова структура системи реабілітаційних заходів України та нові механізми психологічної реабілітації ветеранів війни. Зроблено висновок, що розгалуженість і неузгодженість законодавства в соціальній сфері, відсутність взаємодії між різними соціальними державними службами, установами, громадськими організаціями ускладнюють надання соціальних допомог і послуг категоріям осіб із відповідним статусом ветеранів війни. Державні органи соціального захисту в нашій країні повинні розробляти і чітко реалізувати нові напрями соціальної політики. Система психологічної реабілітації військових повинна бути структурованою і поетапною. Це дасть можливість забезпечити гідний рівень життя громадянам нашої країни, передусім ветеранам війни, яким завинило все українське суспільство, а держава – у першу чергу.

Ключові слова: базовий Закон, правовий статус, ветерани війни, учасники бойових дій, учасники війни, постраждалі учасники Революції Гідності, соціальне забезпечення і соціальний захист, соціальні послуги, реабілітаційні послуги, зміни і доповнення, правові колізії, державна політика у сфері соціального захисту ветеранів війни.

Постановка проблеми. За шістьдесят років після ухвалення Женевської конвенції 1949 р. людство пережило тривожну кількість збройних конфліктів, які торкнулися майже всіх континентів. Протягом цього періоду чотири Женевські конвенції та відповідні додаткові протоколи надавали правовий захист людству від збройних конфліктів. Україна ратифікувала Женевські конвенції 3 серпня 1954 р., а Додаткові протоколи I і II до них 25 січня 1990 р [1]. Та, на превеликий жаль, положення цих договорів зазнали численних порушень, що призводило і призводить до страждань і смертей, яких можна було б уникнути. Як відомо, до чергового порушення норм міжнародного гуманітарного права вдався і наш східний сусід – Росія.

Провідні міжнародні організації відповідними рішеннями у 2015 р. однозначно засудили анексію Автономної Республіки Крим і акти збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, незалежно від того, як ці події кваліфікуються – як збройний конфлікт міжнародного або неміжнародного характеру. Було вказано на необхідність вирішення численних практичних проблем для забезпечення прав людини в умовах збройного конфлікту й окупації [2].

Сучасні політичні, економічні та соціальні вимоги суспільства ставлять перед державою актуальні невідкладні питання в усіх сферах життя. На сьогодні актуальні дослідження теоретичних

і практичних питань правового регулювання збройних конфліктів, у межах яких вивчаються і питання соціального захисту осіб, які беруть участь у таких збройних конфліктах, захищаючи свою країну від нападу агресора. Після Революції Гідності в Україні відбулися істотні зміни, розпочалися системні реформи.

Питання нормативно-правового регулювання правового статусу ветеранів війни та проблеми соціально-правового захисту військовослужбовців досліджували такі науковці, як: В. Баранівський, М. Боднарчук, О. Кириченко, Н. Болотіна, О. Кайтанський, М. Кравченко, С. Кузьменко, Р. Луцький, Н. Мокрицька, М. Руженський, М. Туленко, С. Артеменко, В. Гошовська й інші. Проте досліджень у контексті соціального захисту нових категорій осіб – учасників антитерористичній операції (далі – АТО) ще досить мало, ще менше досліджень із часу зміни формату операції на сході України щодо учасників операції Об'єднаних сил (далі – ООС).

Мета статті. Статтю присвячено характеристиці вітчизняної державної політики у сфері соціального захисту всіх категорій осіб, які підпадають під загальне поняття «ветерани війни», виходячи з норм базового законодавства. Проаналізовано більшість змін і доповнень до відповідних законодавчо-нормативних актів, висвітлено найгостріші проблеми в соціальному законодавстві нашої країни, зроблено висновки й окреслено шляхи щодо якісних змін у реформуванні соціального захисту ветеранів війни, створення цілісної системи нормативно-правових актів у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Тема дослідження має дві сторони розкриття, до аналізу кожної зі сторін автор підходить, виходячи з норм відповідного законодавства.

По-перше, здійснено аналіз окремих важливих, на вимоги сьогодення, норм базового соціального Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [3] (далі – Закон), що визначає правовий статус **ветеранів війни**, із зауваженням істотних змін і в багатьох інших законодавчо-нормативних актах.

По-друге, виходячи з аналізу, зроблено висновок, що зміни і доповнення до низки законів та підзаконних актів (хоча не всі вони, на жаль, є своєчасними) дають можливість усім новим категоріям осіб із моменту набуття відповідного статусу ветерана війни набути право на отримання різноманітних соціальних послуг, а також звернутися до реабілітаційних закладів. Ця друга сторона має соціально-правовий аспект, коли законодавчо отриманий статус є підставою для отримання відповідних соціальних гарантій.

Отже, повертаючись до першої частини дослідження, відповідно до ст. 4 Закону, **ветеранами війни** є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. До ветеранів війни належать: *учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни*. Закон також визначає осіб, на яких поширюється його чинність, зокрема це сім'ї всіх зазначених категорій, особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною [3].

Учасниками бойових дій (далі – УБД) є особи, які брали участь у виконанні бойових завдань щодо захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань усіх видів і родів військ Збройних сил діючої армії (флоту), у партизанських загонах, підпіллі й інших формуваннях як у воєнний, так і в мирний час. Статус учасників бойових дій визначає ст. 6 Закону, яка містить 20 пунктів, що є підставою (умовою) для визначення такого статусу [3].

Ветеранів Другої світової війни сьогодні залишилось зовсім мало, але кількість учасників бойових дій не зменшується. До цієї категорії осіб належать ті, хто воював у гарячих точках уже після Великої Вітчизняної війни. Абз. 2 п. 2 ч. 1 ст. 6 Закону передбачено, що до учасників бойових дій належать військовослужбовці Збройних сил України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, поліцейські, особи рядового, начальницького складу і військовослужбовці Міністерства внутрішніх справ України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які за рішенням відповідних державних органів були направлені для участі в міжнародних операціях із підтримання миру і безпеки або у відрядження в держави, де в цей період велися бойові дії [3]. Перелік держав, зазначених у цьому пункті, періоди бойових дій у них та категорії працівників визначаються Кабінетом Міністрів України. У переліку визначено більше трьох десятків країн і територій та періоди бойових дій на цих територіях, починаючи з 1962 р., з Алжиру, Анголи, Афганістану, В'єтнаму, Ефіопії та багатьох інших і закінчуючи Республікою Сербія (колишня Югославія) 17 березня 2008 р. [4].

Перелік гарячих точок на цьому не закінчився. Найбільш значущі збройні конфлікти і військові кризи, які загрожують миру сьогодні, тривають в Іраку, Лівії, Секторі Газа, Сирії. На жаль, до таких конфліктів відносять і конфлікт на сході України.

І як би сьогодні поняття «ветеран війни» не сприймалось щодо українських молодих хлопців, вони, кожний, хто брав участь в АТО та бере участь в ООС, мають свій статус, виходячи з норм Закону, а саме: *учасник бойових дій, особа з інвалідністю внаслідок війни, учасник війни, постраждалий учасник Революції Гідності*.

До ст. 6 Закону, яка визначає статус учасників бойових дій, зміни вносились неодноразово. Зокрема, відповідно до норм Закону України від 18 січня 2018 р. № 226–VIII [5], п. 19 ст. 6 спеціального Закону викладено в новій редакції, що стосується військовослужбовців (резервістів, військовозобов'язаних) усіх категорій, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції в період її проведення, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, перебуваючи безпосередньо в районах та в період здійснення зазначених заходів [3].

Зміни і доповнення вносились і до норм Закону, які визначають правовий статус **осіб з інвалідністю внаслідок війни та учасників війни**. Тобто дія нових норм Закону поширюється на помітну кількість осіб, які стали в ряди захисників своєї країни.

Варто зупинитися на самому понятті «правовий статус» і підкреслити, що це поняття, особливо якщо йдеться про його юридичний зміст, має неабияке практичне значення, адже виконує поряд із правовою ще й інформаційну функцію. Нині завдяки інформаційній функції цього поняття, виходячи з нових змін і доповнень до законодавства, можна дізнатись про нові категорії осіб, які підпадають під статус «ветерани війни».

Новими підставами для надання відповідного статусу новим категоріям ветеранів війни є: *участь в антитерористичній операції; у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони; відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях і далі за текстом Закону* (абз. 1 п. 19 ч. 1 ст. 6) [3].

Кожний статус важливий і має своє законодавче визначення. Наприклад, підкреслюючи важливість такого статусу, як учасник бойових дій, варто зауважити, що в даному разі до уваги береться той факт, що особа не просто перебувала в районах проведення операцій, а безпосередньо брала участь у бойових діях, у захисті Батьківщини. Безумовно, тут на перший план виступає моральний аспект. Тож, визначаючи соціальні права для такої особи, держава, зі свого боку, повинна виконати свій обов'язок і передбачити всі необхідні соціальні пільги, на які така особа має право, а також допомогти реалізувати це право.

Новою підставою для визначення нового правового статусу є доповнення ст. 7 Закону п. 10, який встановлює статус **осіб з інвалідністю внаслідок поранень, каліцтва, контузії чи інших ушкоджень здоров'я**, одержаних під час участі в масових акціях громадського протесту в Україні із 21 листопада 2013 р. по 21 лютого 2014 р. за євроінтеграцію та проти режиму В. Януковича, та які звернулися по медичну допомогу в період із 21 листопада 2013 р. по 30 квітня 2014 р. [3].

Доповнення Закону ст. 16¹, яка входить у р. III¹, що має назву «Статус постраждалих учасників Революції Гідності, пільги та гарантії їх соціального захисту», ввели в законодавче поле **статус учасників Революції Гідності**.

Із 30 квітня 2018 р. **змінився формат операції на сході України**, система управління та контролю на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях стає іншою: діями Збройних сил України (далі – ЗСУ) та правоохоронців керує новостворений Об'єднаний оперативний штаб. Це відбулося з моменту підписання Президентом України Указу «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 квітня 2018 р. «Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях»» [6] на виконання вищезгаданого Закону від 18 січня 2018 р. № 226–VIII «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» [5]. Варто зазначити, що в цьому Законі експерти вбачають колізійні норми.

Повертаючись до базового Закону, варто погодитись із багатьма дослідниками в цій сфері щодо того, що базовий Закон, незважаючи на численні доповнення і зміни до нього, безнадійно застарів. Навіть більше, на нашу думку, такі численні зміни і доповнення до спеціального Закону є невиправданими, вони вводять у плутанину відносини в соціальній сфері.

Відомо, що з метою систематизації законодавства у сфері соціального захисту та повноважень органів управління в соціальній сфері, для усунення колізій між законодавчими нормами ще у 2012 р. у Верховній Раді було зареєстровано проєкт Соціального кодексу України. Проте спроби ухвалення Соціального кодексу не мали підтримки з боку Верховної Ради.

Однак, незважаючи на негативні прояви і недоліки в реформуванні сфери соціального забезпечення і соціального захисту, усе ж зауважимо, що зміни і доповнення до законодавчо-нормативних актів (хоча не всі вони, як уже було зазначено, є своєчасними) дають можливість новим категоріям, зокрема й учасникам АТО/ООС, учасникам Революції Гідності, набути право на отримання різноманітних соціальних послуг, а також звернутися до реабілітаційних закладів.

І це вже, як зауважувалось, є **соціально-правовим аспектом**. Специфікою виконання обов'язків військової служби є те, що процес часто супроводжується ризиками для життя і здоров'я. Тому

реабілітація тих, хто перебував у зоні бойових дій на сході країни, брав безпосередню участь у бойових діях, це один із першочергових напрямів вітчизняної соціальної роботи.

Варто констатувати, що система надання соціальних гарантій перебуває у стадії реформування із часів проголошення незалежності України. Реформи відбувалися несистемно і повільно. Аналізуючи стан реабілітаційних заходів сьогодні, варто зазначити той безперечний факт, що система вітчизняної реабілітації виявилась неспроможною захистити учасників АТО належним чином, а події на сході України продемонстрували повний її колапс. Зокрема, такий напрям діяльності, як морально-психологічна адаптація, отримав поштовх в нашій країні тільки із 2014 р., чому посприяв початок війни на Донбасі. До цього часу психологічні питання у Збройних силах України практично не порушувалися. А в перші дні окупації територій Донецької та Луганської областей, під час мобілізації, на першому плані був кількісний елемент, якісною стороною мобілізованих у ЗСУ ніхто не переймався. Та, урешті, і не було кому. Хіба що приїжджали і розмовляли з бійцями військові капелани [7].

Держава повинна відшкодовувати додаткові навантаження для визначених законодавством осіб, повинна допомогти ветеранам війни соціалізуватися і привести себе до відповідних норм у мирному житті. Особливо це важливо в перехідний період (період між армією та мирним життям). Для органів влади це нові можливості для вдосконалення системи соціального захисту і соціального забезпечення, насамперед це прямий обов'язок державних органів, що виходить із конституційного принципу, за яким держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей [8].

До Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [9], який ухвалений ще в 1991 р., також внесено багато змін. Так, у листопаді 2015 р. п. 1 ст. 11 доповнено абз. 6 (щодо безоплатної психологічної, медико-психологічної реабілітації учасників АТО), редакцію якого знов було змінено у травні 2018 р. згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо соціального захисту постраждалих учасників Революції Гідності та деяких інших осіб» [10].

Зазначена норма встановлює, що військовослужбовці, учасники бойових дій та прирівняні до них особи, особи, звільнені з військової служби, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях чи виконували службово-бойові завдання в екстремальних (бойових) умовах, в обов'язковому порядку повинні пройти безоплатну психологічну, медико-психологічну реабілітацію у відповідних центрах із відшкодуванням вартості проїзду до цих центрів і назад. Порядок проведення реабілітації та відшкодування вартості проїзду встановлюється Кабінетом Міністрів України [11]. Виходячи із цієї норми, слід звертатись до постанови Кабміну від 31 березня 2015 р. № 200 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті на забезпечення постраждалих учасників антитерористичної операції санаторно-курортним лікуванням» [12].

Ураховуючи стратегію реформування системи соціальних послуг в умовах децентралізації, необхідність оптимізації державних видатків, реалізацію бюджетних програм соціального захисту учасників антитерористичної операції, з метою наближення послуг до їх отримувачів у 2017 р. Урядом ухвалено чергову постанову [13], якою змінено наявну систему закупівлі санаторно-курортних послуг на відшкодування вартості послуг санаторно-курортного лікування (путівки) для осіб з інвалідністю та постраждалих учасників антитерористичної операції через безготівкове перерахування коштів санаторно-курортним закладам за надані послуги на підставі тристоронньої угоди (особа – управління – санаторій), визначено розпорядниками коштів, передбачених на зазначені цілі, нижчого рівня обласні та районні органи соціального захисту населення. Крім цього, передбачено вільний вибір самим учасником антитерористичної операції санаторно-курортного закладу [13].

Сьогодні у структуру системи реабілітаційних закладів України входять заклади Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства освіти і науки України, ПрАТ «Укрпрофоздоровниця України», а також реабілітаційні заклади комунальної, приватної та громадського форм власності.

Бійцю, який перебував у гарячих точках у період між армією та мирним життям, необхідна психологічна, а за потреби, і психіатрична допомога. Особливо такої допомоги потребують поранені а також родини загиблих.

За останні роки в нашій державі поряд з існуючими проектами запроваджуються нові механізми психологічної реабілітації учасників АТО/ООС. Уже понад три роки в усіх областях працюють програми підтримки учасників АТО та членів їхніх сімей. Однією з перших є Комплексна програма підтримки учасників антитерористичної операції та членів їхніх сімей – мешканців м. Львова, затверджена ухвалою Львівської міської ради ще в липні 2014 р., до якої багато разів вносились зміни і яка в остаточній редакції визначає, що ця Програма діє у 2018–2020 рр. Подібні програми (здебільшого до 2020 р.) були затверджені в усіх областях України [14].

Із 2018 р. змінились заходи і механізми із психологічної реабілітації відповідних військових категорій та членів їхніх сімей. Це відбувається за принципом «гроші ходять за людиною», що передбачає укладання тристоронніх договорів та відшкодування вартості наданих послуг місцевими органами соціального захисту населення [15]. Тобто психологічну реабілітацію надають коштом місцевих бюджетів, куди переспрямовані гроші.

Висновки. Загалом, серйозною проблемою залишається неузгодженість законодавства в різних сферах загальної системи соціального захисту та соціального забезпечення населення. Така ситуація в законодавчому полі спричиняє неабиякі перешкоди на шляху до створення цілісної системи нормативно-правових актів і якісного реформування військової сфери.

Внесення суттєвих змін до чинних і ухвалення нових важливих щодо різних форм реабілітації учасників АТО/ООС законодавчо-нормативних актів загалом сприяє створенню досить потужної системи заходів із надання реабілітаційних послуг. Проте, на нашу думку, ця величезна кількість змін і доповнень повинна увійти в новий базовий закон, який має охопити всі події після Революції Гідності, встановити та надати чіткі правові визначення всім подіям і категоріям осіб із новим правовим статусом. На часі повернутися і до питання ухвалення Соціального кодексу України. Поряд із цим слід зауважити, що в українських законодавчих нормах варто прописувати не тільки завдання, а й механізми – як це зробити.

Зокрема, механізми використання наявних ресурсів надання відповідним особам реабілітаційної допомоги сьогодні не можна назвати якісними й ефективними. Варто виділити такі недоліки: недостатньою є координація між уповноваженими міністерствами, місцевими радами та підпорядкованими організаціями напряму соціального захисту; курортне середовище надання реабілітаційних послуг потребує оновлення; необхідна інноваційна кадрова політика; та і взагалі, відсутня цілісна система, яка б могла покривати всі рівні надання реабілітаційної допомоги [7].

Державні органи соціального захисту в нашій країні повинні розробляти і чітко реалізувати нові напрями соціальної політики, зокрема, система психологічної реабілітації військових повинна бути структурованою і поетапною, що дасть можливість забезпечити гідний рівень життя громадянам нашої країни, зокрема ветеранам війни, яким завинило все українське суспільство, а держава – у першу чергу.

Тому і постає питання невідкладного створення цілісної системи нормативно-правових актів у цій сфері. Досягнення унеможливлення випадків правових колізій, забезпечення чіткого законодавчого закріплення правових норм – першочергове завдання для соціальної сфери сьогодні.

Tsyrya G. New legal categories and new opportunities for improving the system of social protection of persons with the status of veterans of the war

The article analyzes the important changes and additions introduced to the basic social law of Ukraine "On the Status of War Veterans, Guarantees of Their Social Protection". The new grounds for providing the appropriate status of veterans of war are indicated: "a participant in hostilities", "a person with disabilities due to the war", "a participant in the war", "victims of the Revolutionary Victory" in the conditions of an unstable political and economic situation and since the armed aggression of the Russian Federation Donetsk and Lugansk regions. The study reveals two sides of social problems. The author points to the need to speed up and bring to a logical conclusion the legislative regulation of a person's right to obtain a corresponding status, which falls under the general category of "War Veteran". However, cases of legal conflict should be excluded. At the same time, according to the author, the system of providing social guarantees should be improved and modernized. An analysis of the state of rehabilitation measures showed that psychological issues in the Armed Forces of Ukraine were practically not raised. In particular, such activity as moral and psychological adaptation for the military practically did not develop. The events in the east of Ukraine were the impetus for the development of this direction. Improvement of rehabilitation measures should be facilitated by the new structure of the system of rehabilitation measures of Ukraine and new mechanisms of psychological rehabilitation of war veterans. It is concluded that branching up and inconsistency of legislation in the social sphere, the lack of interaction between different social public services, institutions, and public organizations complicates the provision of social assistance and services to categories of persons with the appropriate status of veterans of war. State social security bodies in our country must develop and clearly implement new areas of social policy. The system of psychological rehabilitation of the military should be structured and phased. It will provide an opportunity to provide a decent standard of living for the citizens of our country and, first of all, for the veterans of the war, who blamed all Ukrainian society and the state for the first and foremost.

Key words: basic law, legal status, war veterans, combatants, war participants, victims of Revolution of Dignity, social security and social protection, social services, rehabilitation services, changes and additions, legal conflicts, state policy in field of social protection of veterans war.

Література:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199.
2. Текст резолюції Радбезу ООН по Україні. URL: https://dt.ua/POLITICS/tekst-rezolyuciyi-radbezu-oon-po-ukrayini-164569_.html ; Гельсінська декларація і резолюції, ухвалені Парламентською Асамблеєю ОБСЄ, 5–9 липня 2015 р. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1480510-ra-obsyezasudila-rezolyutsiyeyu-diyi-rosiyi-v-ukrayini> ; Резолюція ПАРЕ щодо України. Коментований переклад. URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2015/01/28/7030164/>.
3. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22 жовтня 1993 р. № 3551–XII (ст. 4). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>.
4. Про організаційні заходи щодо застосування Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» : постанова Кабміну від 8 лютого 1994 р. № 63. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63-94-%D0%BF>.
5. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях : Закон України від 18 січня 2018 р. № 226–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>.
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 квітня 2018 р. «Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях» : Указ Президента України від 30 квітня 2018 р. № 116/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/2018>.
7. Цирфа Г. Правовий статус ветеранів АТО/ООС та законодавче забезпечення надання їм реабілітаційних послуг. *Соціальна робота і сучасність: теорія та практика вирішення проблем учасників і постраждалих у збройних конфліктах* : матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=VCIC6brJis8>.
8. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
9. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 грудня 1991 р. № 2011–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>.
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо соціального захисту постраждалих учасників Революції Гідності та деяких інших осіб : Закон України від 22 травня 2018 р. № 2443. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2443-19#n26>.
11. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті на забезпечення постраждалих учасників антитерористичної операції санаторно-курортним лікуванням : постанова Кабінету Міністрів України від 31 березня 2015 р. № 200. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/200-2015-%D0%BF>.
12. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для забезпечення деяких категорій інвалідів санаторно-курортним лікуванням, та внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 22 лютого 2006 р. № 187 і від 31 березня 2015 р. № 200 : постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2017 р. № 110. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/110-2017-%D0%BF>.
13. Санаторно-курортне лікування учасників АТО. Загальна інформація / Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/sanatornokurortne-likuvannya-uchasnikiv-ato.html?PrintVersion>.
14. Про затвердження Комплексної програми підтримки учасників антитерористичної операції та членів їх сімей, постраждалих учасників Революції Гідності та членів їх сімей, членів сімей Героїв Небесної Сотні – мешканців м. Львова : ухвала від 31 липня 2014 р. № 3700. URL: [https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/\(SearchForWeb\)/ABED68387222049CC2257D2C004208E5?OpenDocument](https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/(SearchForWeb)/ABED68387222049CC2257D2C004208E5?OpenDocument) ; Комплексна програма соціальної підтримки в Київській області учасників антитерористичної операції та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) учасників антитерористичної операції, а також родин Героїв Небесної Сотні та учасників Революції Гідності на 2018–2020 рр., затверджена рішенням Київської обласної ради від 27 квітня 2018 р. № 399-21-VII. URL: <https://www.kyivregioneconomy.com/monitoring-regionalnih-cilovih-prog>.
15. Основні досягнення у соціальній сфері та перспективи розвитку – засідання колегії Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/16762.html>.